

FORSVARSDEPARTEMENTET

Handlingsplan

Forsvarets miljøvernarbeid

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	4
1.1 FORMÅL	
1.2 BAKGRUNN	
1.3 HANDLINGSPLANENS VIRKEOMRÅDE	
1.4 KRITISKE SUKSESSFÅKTORER FOR HANDLINGSPLANEN	
2 Miljøvern i Forsvaret	5
2.1 MILJØLEDELSE	
2.2 ØVELSER OG MILJØHENSYN	
2.3 MILJØHENSYN I MATERIELLFORVALTNINGEN	
2.4 UTDANNING	
2.5 SIMULATORER	
3 Omstillingen av Forsvaret	7
4 Sektorvise arbeidsmål	8
5 Vern og bruk av biologisk mangfold	9
6 Friluftsliv	11
7 Kulturminner og kulturmiljøer	12
8 Hav og vannforurensning (Overgjødsling og oljeforurensning)	14
9 Helse- og miljøfarlige kjemikalier	18
10 Avfall og gjenvinning	20
11 Klimaendringer, luftforurensninger og støy	22
11.1 KLIMA	
11.2 NEDBRYTING AV OZONLAGET	
11.3 LANGTRANSPORTERTE LUFTFORURENSNINGER	
11.4 LOKAL LUFTKVALITET	
11.5 STØY	
12 Internasjonalt miljøvernssamarbeid og miljøvern i polarområdene	27
12.1 INTERNASJONALT MILJØVERNSSAMARBEID	
12.2 MILJØVERNARBEIDET I POLAROMRÅDENE	
12.3 RADIOAKTIV FORURENSNING	

For å oppnå resultater innen miljøvern er det avgjørende å arbeide planmessig og systematisk

Forsvaret har derfor utarbeidet sin tredje handlingsplan for miljøvern. Den første handlingsplanen ble utgitt i 1993. Handlingsplanen som nå er utarbeidet definerer arbeidsmål for de neste fire årene for hvordan Forsvaret innen egen sektor kan bidra til å bedre miljøet. Forsvarets arbeidsmål bygger på de nasjonale målsettingene for miljøvern.

De tidligere handlingsplanene har vært av stor betydning for at miljøvern i dag er en viktig og naturlig del av Forsvarets virksomhet på alle områder. Gjennom de senere år har Forsvaret satt inn store resursser for å ta vare på miljøet. I hele sektoren er det bygget opp betydelig kompetanse for å håndtere miljøspørsmål. Det har vært gjennomført kartlegging og utbedring av en rekke miljøødeleggelser skapt av tidligere tiders virksomhet. For å holde oversikt over miljøpåvirkningene fra de ulike delene av virksomheten, og for å iverksette og gjennomføre tiltak med størst mulig miljøgevinst uten store operasjonelle ulemper innfører Forsvaret miljøledelse.

I tiden fremover vil det være mange utfordringer. Ikke minst vil Forsvaret preges av den største strukturelle omstillingen siden 2 verdenskrig. Det nye Forsvaret skal være bedre rustet til å møte utfordringene i dagens og fremtidens trusselbilde - et trusselbilde betydelig endret fra bare få år tilbake. Effektivisering av virksomheten kan gi gevinster for miljøet på flere områder gjennom redusert ressursbruk. Videre vil omstillingen bety fornyelse av store mengder materiell og eiendommer. Ved avhending av eiendommer og materiell må det velges effektive og miljøvennlige løsninger. Det vil blant annet oppstå store mengder avfall som må håndteres på en forsvarlig måte. Ved materiellanskaffelser og nybygg må vi finne løsninger for hele det forventede livsløp som ikke forårsaker unødvendig miljøbelastninger.

Nye operasjonskonsepter skaper nye miljøpåvirkninger. Dette stiller krav til menneskene om at de er på vakt for å forhindre uønskede miljøeffekter. Særlig utfordrende er det økte engasjementet i internasjonale operasjoner. Norske styrker som opererer i utlandet skal ikke forårsake unødvendige miljøskader. Skader som oppstår skal utbedres. Dette gjelder alle operasjoner i NATOs regi.

Økt miljøeffektivitet er et mål for fremtiden. Vi vil skape et mer effektivt Forsvar som har økt evne til å forsvare norsk territorium, samtidig som miljøbelastningen fra virksomheten reduseres.

Kristin Krohn Devold
Forsvarsminister

1. Innledning

1.1 Formål

Forsvarets handlingsplan for miljøvern har som formål å sikre at Forsvarssektoren følger opp de nasjonale miljømål - innenfor de områder Forsvaret forvalter - på en forsvarlig faglig vurdert god måte. Planen skal:

- *identifisere de viktigste utfordringene for Forsvaret innenfor aktuelle resultatområder i Regjeringens miljøvernpolitikk.*
- *formulere arbeidsmål for hvordan Forsvaret vil bidra til å oppfylle de nasjonale resultatmålene i Regjeringens miljøvernpolitikk.*
- *beskrive konkrete tiltak som skal gjennomføres de nærmeste årene.*

1.2 Bakgrunn

Den norske miljøvernpolitikken bygger på prinsippet om at alle sektorer har et selvstendig ansvar for å ta miljøhensyn på sitt område. Det er nødvendig å ta i bruk sektormyndighetenes virkemidler, kunnskaper og kreativitet for å nå målene i miljøvernpolitikken, og for å forebygge miljøskader.

I St. meld. nr. 58 (1996-97) Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling og St.meld. 24 (2000-2001) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand, framgår det at sektorenes ansvar i miljøvernpolitikken innenfor rammene av en sektorovergrepende politikk skal tydeliggjøres gjennom utarbeidelse av sektorvise miljøhandlingsplaner. Disse skal bygge på prinsippet om målstyring og kostnadseffektivitet på tvers av sektorene.

Forsvarsdepartementet med underliggende etater er ansvarlig for å:

- *Utarbeide miljøhandlingsplan for Forsvaret, og revidere den minst hvert 4 år.*
- *Gjennomføre nødvendige tiltak og iverksette nødvendige virkemidler.*
- *Innhente nødvendig informasjon og rapportere om miljøutviklingen i sektoren, effekter og kostnader av gjennomførte tiltak/virkemidler.*

1.3 Handlingsplanens virkeområde

Planen dekker forsvarssektoren som omfatter Forsvarsdepartementet (FD) med underliggende etater, Forsvarets militære organisasjon (FMO), Forsvarsbygg (FB), og Forsvarets forskningsinstitutt (FFI). I den følgende tekst omtales hele forsvarssektoren som «Forsvaret».

1.4 Kritiske suksessfaktorer for handlingsplanen

Følgende faktorer anses som avgjørende for at handlingsplanen skal lykkes:

- *Utdanning og kompetanseheving*
- *Ressurstildeling*
- *Ansvarliggjøring og integrering av miljøhensyn i alle deler av virksomheten*

FORSVARSDEPARTEMENTET

Forsvarets militære organisasjon
(FMO)

Forsvarsbygg
(FB)

Forsvarets forskningsinstitutt
(FFI)

2. Miljøvern i Forsvaret

2.1 Miljøledelse

Forsvaret er i ferd med å implementere miljøledelse. Miljøledelse innebærer utarbeidelse av miljøvernpolitikk, formulering av mål, strategier og planer for implementering samt iverksetting av korrigerende tiltak. Dette skal være Forsvarets overordnede styringssystem for miljøvern, og skal bidra til å gjøre miljøhensyn til en integrert del av alle plan- og beslutningsprosesser i virksomheten. Sentralt i styringssystemet er fokus på kontinuerlig forbedring av miljøprestasjonen samt engasjement og deltagelse fra Forsvarets personell. Registrering i Forsvarets miljødatabase (MDB) og overvåkning av miljøaspekter og miljøpåvirkning i forbindelse med miljø-

ledelse vil danne grunnlaget for forsvarssektorens miljørapportering.

Utdanning av prosjektledere for implementering av miljøledelse ved driftsavdelinger vil pågå ut 2003. Denne utdanningen gjennomføres i samarbeid med norske universitetsmiljøer.

2.2 Øvelser og miljøhensyn

En viktig del av Forsvarets virksomhet er øvelser. Den største øvelsesvirksomheten har foregått i Nord-Norge. Øvelsesvirksomheten har medført store miljøpåvirkninger med blant

Miljøledelse i Forsvaret vil være basert på 5 viktige prinsipper:

Prinsipp 1 – Forpliktelser og politikk

Forsvaret skal utforme sin miljøpolitikk og sikre forpliktelse ovenfor denne.

Prinsipp 2 – Planlegging

Forsvaret skal utarbeide en plan for å oppfylle sin miljøpolitikk.

Prinsipp 3 – Iverksetting

Forsvaret skal utvikle evne og støttemekanismer som er nødvendige for å følge opp sin miljøpolitikk og for å nå sine mål.

Prinsipp 4 – Måling og evaluering

Forsvaret skal måle, overvåke, evaluere og rapportere sin miljøprestasjon.

Prinsipp 5 – Gjennomgåelse og forbedring

Forsvaret skal gjennomgå og kontinuerlig forbedre sin miljøprestasjon.

annet til dels store skadeutbetalinger. For å redusere problemene med skader fra øvelser har Forsvaret i en årrekke arbeidet med å forebygge problemene. Dette gjøres blant annet ved informasjonsutveksling med lokalbefolkning, kommuner og fylke. Miljøbegrunnede ferdselsrestriksjoner innarbeides i øvelseskart.

Ved større øvelser utarbeides en miljø konsekvensanalyse, og egne øvingskart med miljøinformasjon. Personell som deltar på øvelse får utdelt en miljøvernfolder. Det blir gitt miljøorienteringer, og det opprettes et eget kontor som behandler miljørelaterte saker og følger opp enhetene som deltar i øvelsene.

2.3 Miljøhensyn i materiellforvaltningen

ved anskaffelser av materiell legges mye av grunnlaget for senere miljøpåvirkning fra virksomheten. Forsvaret har derfor utarbeidet en veileder for implementering av miljøhensyn i Forsvarets materiellforvaltning. Hensikten med veilederen er å finne frem til det mest miljøvennlige alternativet for en anskaffelse som tilfredsstillende operative krav, lover og forskrifter. Veilederen skal være et hjelpemiddel for å ta riktige miljøhensyn gjennom hele materiellets livsløp. Veilederen skal også benyttes ved evaluering av materiell i bruk og ved avhending.

2.4 Utdanning

Kunnskap om hvilke miljøkonsekvenser ulike inngrep i deler av virksomheten har, er vesentlig for å skape en god miljøforvaltning, også for internasjonale operasjoner. Forsvaret har stor påvirkning på miljøet i forbindelse med daglig drift inklusive trening, øving av militært personell og utvikling av eiendom, bygg og anlegg. Departementet forutsetter at kompetanse på miljø videreutvikles i alle ledd i Forsvaret. Et resultat av dette er at det i dag er integrert grunnleggende miljøutdanning ved militære skoler, og at personell også i førstegangstjenesten gis opplæring i hvordan deres virksomhet kan utgjøre en miljøtrussel. I denne sammenheng er det et behov for å forbedre og utvide utdanningen innen kulturminnevern.

2.5 Simulatorer

Det satses på bruk av simulatorer og andre tekniske hjelpemidler som supplement i den militære utdanningen. Kostbar og miljøbelastende trening kan reduseres betydelig ved bruk av simulatorer i den grunnleggende utdanningen av personell i Forsvaret. En betydelig fordel for Forsvaret er at flere får muligheten til utdanning på ulike våpensystemer.

Disse og andre simulatorer vil føre til betydelig redusert miljøbelastninger som utslipp av klimagasser, støy, helse og miljøfarlige kjemikalier, redusere terrengskader etc. Departementet forutsetter at bruk av simulatortrening vil øke i fremtiden for ytterligere redusere belastning på miljøet.

Eksempel på simulatorer

Flysimulator
Navigasjonssimulator
Taktiske trenere
Luftvernsimulator
Ubåtsimulator
Stridsvognsimulator
Brann- og havarivernsimulator
Håndvåpensimulator

3. Omstillingen av Forsvaret

Forsvaret gjennomgår i perioden 2002 til 2005 den største omstilling siden andre verdenskrig. Omstillingen medfører vesentlige reduksjoner i personell, materiell, eiendom og arealer forvaltet av Forsvaret, og en konsentrasjon av Forsvarets virksomhet til færre, men større enheter som for eksempel Rena leir. Dette krever investeringer og nybygg, og gir mulighet for miljøgevinster.

Forsvaret er den største eiendomsforvalter i Norge med ca 1,25 millioner dekar grunnareal, dette er å sammenligne med kommunene Oslo, Bergen, Kristiansand og Stavanger til sammen, og ca 6 millioner m² bygningsmasse. Forsvaret har en meget variert bygnings- og eiendomsmasse over hele landet, i alle fylker og i mer enn 400 kommuner.

Forsvarets omlegging representerer store utfordringer på eiendomssektoren. 2,5 million kvadratmeter bygningsareal fordelt på forsvarsanlegg over hele landet skal ut av Forsvarets eie de kommende årene. Dette tilsvarer alle bygninger i hele Kristiansand kommune. Dette er antagelig den største avhending av eiendom i norsk historie, og vil trolig medføre behov for å sanere noen av eiendommene. Dette vil også omfatte enkelte av Forsvarets skyte- og øvingsfelt i sjø.

Omstillingen av Forsvaret er nærmere beskrevet i St.prp. nr. 45 (2000-2001)
Omleggingen av Forsvaret i perioden 2002-2005 og St.prp. nr. 77 (2000-2001)
Omlegging av Forsvarets eiendomsforvaltning. I St.prp. nr. 55 (2001-2002)
Gjennomføringsproposisjonen gitt med utfyllende rammer for omleggingen av Forsvaret i perioden 2002-2005.

4. Sektorvise arbeidsmål

Gjennom resultatoppfølgingen av miljøvernpolitikken er Forsvarsdepartementet ansvarlig for å formulere arbeidsmål for forsvarssektoren. Disse arbeidsmålene presenteres i de følgende kapitler av handlingsplanen. Det er utledet sektorvise arbeidsmål fra de nasjonale resultatmålene der dette er relevant for Forsvarets virksomhet.

Flere av arbeidsmålene i denne handlingsplanen er formulert som prosessmål. Målene er formulert i forhold til å fremskaffe oversikt over dagens miljøtilstand. Der Forsvaret har tilstrekkelig oversikt over tilstanden er det formulert mål for redusert påvirkning. Dette er mål for hvordan Forsvaret skal bidra til å nå den nasjonale målsettingen. Etter hvert som Forsvaret får bedre oversikt over miljøtilstanden på flere områder vil det formuleres mål for redusert påvirkning også her.

Forsvaret har på områder som er av spesiell relevans for virksomheten formulert egne arbeidsmål som ikke kan knyttes direkte opp mot de nasjonale resultatmålene. Eventuelle tiltak som iverksettes gjelder Forsvarets forvaltningsområder.

5. Vern og bruk av biologisk mangfold

Med biologisk mangfold menes mangfoldet av liv, det vil si planter, sopp, dyr og mikroorganismer, deres arvestoff og de økosystemer som dannes ved samspillet mellom arter og deres ikke-levende miljø. Biologisk mangfold utgjør det viktigste grunnlaget for menneskenes eksistens. Samfunnets kunnskap om det biologiske mangfoldet er imidlertid svært mangelfull. Samtidig står vi overfor et omfattende og irreversibelt globalt tap av biologisk mangfold på grunn av menneskelige aktiviteter.

Det biologiske mangfold er avgjørende for verdiskapingen i samfunnet og for menneskenes livskvalitet og velferd. Mangfoldet av liv på jorda er også grunnlaget for framtidige generasjoners livsmiljø og produksjonsmuligheter. Å bevare det biologiske mangfoldet er også avgjørende for at essensielle økologiske prosesser i ulike økosystemer skal opprettholdes.

Forsvarets virksomhet kan utgjøre en trussel mot det biologiske mangfold på flere måter. De mest aktuelle truslene er arealbruk som fortrenger sårbart biologisk mangfold (tap og fragmentering av leveområder), forurensing til jord, vann og luft, spredning av fremmede organismer samt overbeskatning og stress av flora og fauna.

Forsvarets bruk og båndlegging av arealer medfører ferdselsrestriksjoner som kan slå positivt ut for det biologiske mangfoldet.

Påvirkninger fra Forsvaret kan være:

- Terrengskader fra øvelser
- Utbygging av arealer (skyttebaner, veier, bygninger etc.) som medfører fragmentering av leveområder
- Forurensing (tungmetallavrenning, drivstofflekkasje etc.)
- Stress av flora og fauna (terrengslitasje, sprengning, støy, ferdsel etc.)
- Spredning av fremmede organismer som følge av forflytninger av personell og utstyr.

Forsvarets sektorhandlingsplan for biologisk mangfold inngår som kapittel 5 i St.meld. 42 (2000-2001) Biologisk mangfold – sektoransvar og samhandling. For å følge opp handlingsplanen, er det igangsatt et totalprosjekt der bl.a. kartlegging av biologisk mangfold i alle Forsvarets områder skal gjennomføres etter en standard metodikk, som tilfredsstiller nasjonale krav til slik kartlegging.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: Naturen skal forvaltes slik at arter som finnes naturlig sikres i levedyktige bestander, og slik at variasjonen av naturtyper og landskap opprettholdes og gjør det mulig å sikre det biologiske mangfoldets fortsatte utviklingsmuligheter.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 1: Et representativt utvalg av norsk natur skal vernes for kommende generasjoner.</p> <p>Eget mål:</p>	<p>Forsvaret skal som eiendomsforvalter og bruker av naturområder opp tre slik at arter som finnes naturlig sikres i levedyktige bestander, og slik at variasjonen av naturtyper og landskap opprettholdes og gjør det mulig å sikre det biologiske mangfoldets fortsatte utviklingsmuligheter.</p> <p>Ikke relevant for Forsvaret.</p> <p>(1) Det biologiske mangfoldet i samtlige arealer forvaltet av Forsvaret skal være kartlagt og et program for overvåking skal være utarbeidet og godkjent innen utgangen av 2005.</p>	<p>1a. Slutføre statuskartlegging av biologisk mangfold etter standard metodikk i alle Forsvarets forvaltningsområder innen utgangen av 2004. 1b. Implementere prosedyrer/metoder for å holde oversikt og overvåke det biologiske mangfoldet innen Forsvarets forvaltningsområder.</p>	<p>1a. Andel areal som er kartlagt etter standard metodikk. 1b. Andel skyte- og øvingsfelt som har et overvåkingsprogram.</p>	<p>FB</p> <p>FB</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 2: I truede naturtyper skal inngrep unngås, og i hensynskrevende naturtyper skal viktige, økologiske funksjoner opprettholdes (aktuelle naturtyper angitt i egen liste som ikke er vedlagt).</p>	<p>(1) Forsvaret skal forhindre inngrep i truede naturtyper i egne forvaltningsområder. (2) I forbindelse med militær aktivitet skal truede naturtyper ikke påføres skade, og hensynskrevende naturtyper skal taes hensyn til. (3) Inngrep og skader i ulike naturtyper i Forsvarets forvaltningsområder skal være kartlagt innen utgangen av 2005. (4) Mengden inngrep i Forsvarets forvaltningsområder skal ikke øke.</p>	<p>1a. Innen utgangen av 2004 utarbeide retningslinjer og implementere hensyn til biologisk mangfold i rutiner/direktiver og forvaltningsplaner. 1b. Gjennomføre avbøtende tiltak i prioriterte områder som er viktig for biologisk mangfold innen Forsvarets forvaltningsområder (jf. Kartlegging av biologisk mangfold) og andre viktige områder som er påvirket av militær aktivitet. 2a. Utarbeide eller revidere eksisterende retningslinjer for innhenting av informasjon om brukerrestriksjoner i forbindelse med militær aktivitet. 3a. Jf statuskartlegging av biologisk mangfold. 4a. Avsette erstatningsbiotoper eller tilbakeføre enkelte områder til naturtilstanden.</p>	<p>1a.1. Andel areal med forvaltningsplaner. 1a.2. Antall avvik fra rutiner/direktiver. 1b. Areal av spesielt viktige områder der det er gjennomført rehabilitering. 3a.1. Andel areal som er registrert som skadet under kartlegging av biologisk mangfold.</p>	<p>FB/FMO</p> <p>FB</p> <p>FMO</p> <p>FB</p> <p>FB</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 3: Kulturlandskapet skal forvaltes slik at kulturhistoriske og estetiske verdier, biologisk mangfold og tilgjengelighet opprettholdes.</p>	<p>(1) Kulturlandskapet i Forsvarets forvaltningsområder skal kartlegges og forvaltningsplaner skal utarbeides.</p>	<p>1a. Jf kartlegging av biologisk mangfold.</p>		<p>FB</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 4: Høsting og annen bruk av levende ressurser skal ikke føre til at arter eller bestander utrykkes eller trues.</p>	<p>(1) Forsvaret skal ved høsting og annen bruk av levende ressurser ikke medvirke til at arter eller bestander utrykkes eller trues.</p>	<p>1a. Ved skogsdrift i Forsvarets eiendommer, skal avtaler inngås som sikrer ivaretagelse av det biologiske mangfoldet. 1b. Jakt, fiske og sankingsaktiviteter skal reguleres slik at overhøsting ikke forekommer.</p>		<p>FB/FMO</p> <p>FB/FMO</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 5: Menneskeskapt spredning av organismer som ikke hører naturlig hjemme i økosystemene, skal ikke skade eller begrense økosystemenes funksjon.</p>	<p>(1) Forsvaret skal i forbindelse med militær aktivitet forhindre uønsket spredning av fremmede arter.</p>	<p>1a. Det skal gjennomføres en vurdering av risiko for spredning av arter ved ulike typer forflytninger i regi av Forsvaret innen utgangen av 2003. 1b. Det skal etableres rutiner og retningslinjer for å hindre spredning av fremmede arter innen utgangen av 2004.</p>	<p>1a. Antall tilfeller der Forsvaret er ansvarlig for spredning av fremmede arter.</p>	<p>FMO</p> <p>FMO</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 6: Truede arter skal opprettholdes på eller gjenoppbygges til livskraftige nivåer.</p>	<p>(1) Forsvaret skal i sine forvaltningsområder innen utgangen av 2004 ha kartlagt forekomster av rødlistearter og tiltaksrelevante arter, og iverksatt tiltak som sikrer at disse opprettholdes på et livskraftig nivå.</p>	<p>1a. Jf. statuskartlegging og overvåking av biologisk mangfold. 1b. Innen utgangen av 2004 utarbeide retningslinjer som sikrer rødlisteartenes fortsatte eksistens.</p>	<p>1a. Areal med sårbart biologisk mangfold som er skadet/nedbygget inneværende år.</p>	<p>FB</p> <p>FB/FMO</p>

Kritiske suksessfaktorer:

- Kartlegging - etablere oversikt over forekomster.
- Innarbeidelse av prosedyrer/retningslinjer i operative konsepter.
- Kjennskap til Forsvarets sektorhandlingsplan for biologisk mangfold.

6. Friluftsliv

Friluftslivet er et gode og en aktivitet som kan gi økt miljøkunnskap og oppslutning om miljøvern. Forsvaret ser det derfor som viktig å synliggjøre sin positive holdning til utøvelse av friluftsliv på Forsvarets områder. Forsvaret forvalter betydelige arealer, eiendommer og øvingsfelt over hele landet. Forsvarets virksomhet vil kunne berøre områder som er attraktive til friluftsliv og rekreasjon for allmennheten. Gjennom aktivt samarbeid med representanter for friluftssinteressene vil Forsvaret bidra til at egen virksomhet i minst mulig grad forstyrrer friluftslivet.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: Alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv som helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig aktivitet i nærmiljøet og i naturen for øvrig.</p>	<p>Det skal på Forsvarets områder være mulig å drive friluftsliv som en helsefremmende, trivselskapende og miljøvennlig aktivitet i nærområdet og i naturen for øvrig, såfremt det ikke er i konflikt med Forsvarets virksomhet.</p>			
<p>Nasjonalt resultatmål 1: Friluftsliv basert på allemannsretten skal holdes i hevd i alle lag av befolkningen.</p>	<p>Ikke relevant for Forsvaret.</p>			
<p>Nasjonalt resultatmål 2: Barn og unge skal gis mulighet til å utvikle ferdigheter i friluftsliv.</p>	<p>Ikke relevant for Forsvaret.</p>			
<p>Nasjonalt resultatmål 3: Områder av verdi for friluftslivet skal sikres slik at miljøvennlig ferdsel, opphold og høsting fremmes og naturgrunnlaget bevares.</p>	<p>(1) Forsvaret skal tilrettelegge for allmennhetens tilgang til Forsvarets forvaltningsområder der det er mulig. (2) Forsvaret skal minimalisere forringelse av friluftsopplevelser innen Forsvarets forvaltningsområder.</p>	<p>1a. Etablere oversikt over tilgjengelighet for allmennheten til Forsvaret områder innen utgangen av 2003. 1b. Fjerne ferdselsrestriksjoner der dette er mulig innen utgangen av 2003. 1c. Føre oversikt over friluftssinteressene i Forsvarets områder innen utgangen av 2003. 2a. Det skal ved etablering av EBA og i Forsvarets virksomhet forøvrig så langt det er mulig tas hensyn til friluftssinteressene i området.</p>	<p>1a. Areal med ferdselsbegrensinger. 1b. Areal åpne områder fordelt på etableringssteder (m²). 1b.2. Andel skyte- og øvingsfelt som har flerbruksplaner. 2a. Areal der spesielle landskaps-estetiske hensyn er tatt.</p>	<p>FB/FMO</p> <p>FMO</p> <p>FB/FMO</p> <p>FB/FMO</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 4: Ved boliger, skoler og barnehager skal det være god adgang til trygg ferdsel, lek og annen aktivitet i en variert og sammenhengende grønnstruktur med gode forbindelser til omkringliggende naturområder.</p>	<p>(1) Ved boliger og barnehager eid og drevet av Forsvaret skal det være god adgang til trygg ferdsel, lek og annen aktivitet og gode forbindelser til omkringliggende naturområder.</p>	<p>1a. Etablere oversikt over tilgang til naturområder i nærområdet for boliger og barnehager eid av Forsvaret innen utgangen av 2005. 1b. Ved nyetableringer/anskaffelser av boliger og barnehager skal det være god adgang til trygg ferdsel, lek og annen aktivitet i nærliggende naturområder.</p>	<p>1a. Hvilke boligfelt og barnehager har/har ikke tilgang til naturområder i nærområdet.</p>	<p>FB</p> <p>FB</p>

Kritiske suksessfaktorer:

- Sikre områdene for trygg allmenn ferdsel.
- Flerbruksplaner.
- God dialog med kommune og interesseorganisasjoner.

7. Kulturminner og kulturmiljøer

Forsvaret er statens største eiendomsbesitter og forvalter 50 % av dens bygnings- og eiendomsmasse. Bygningsmassen utgjør 6,1 millioner kvadratmeter med et aldersspenn fra middelalderen og frem til i dag. Det store bygningsvolumet og den aldersmessige spredningen gjør at Forsvaret har et større og tyngre kulturminneansvar enn øvrige statsetater. Jfr Landsverneplan for Forsvaret.

Ved siden av Kirken har Forsvaret historisk sett utgjort en hovedinstitusjon i Norge. Kulturminner og kulturmiljøer i Forsvarets eie er kilder til kunnskap om Forsvarets virksomhet i Norge og dets påvirkning på utviklingen av samfunnet. De kan gi oss økt forståelse for forholdet mellom fortid og fremtid, mellom mennesket og naturen og mellom ulike kulturer. Historie, tradisjon og kultur har også stått sterkt internt i Forsvaret. Mange militære avdelinger har sitt faste tilholdssted i verneverdige historiske kulturobjekter som ofte er del av større kulturhistoriske miljøer.

Gjennom Landsverneplan for Forsvaret er det sikret et bredt spekter av kulturminner og kulturmiljøer med hensyn til alder, geografi, konstruksjoner, sosiale forhold, typer med mer. De arkeologiske kulturminnene er ikke kartlagt, med unntak av de nye skyte- og øvingsfeltene hvor kulturminner inngår som en del av konsekvensutredningene. Forsvarets virksomhet i samiske kulturområder må vies særlig oppmerksomhet.

Det som er sagt om kulturminner her omfatter faste installasjoner, byggverk og eiendommer. Løse kulturminner og museums-gjenstander er ikke berørt.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: Mangfoldet av kulturminner og kulturmiljø skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser, og som grunnlag for opplevelse og videreutvikling av fysiske omgivelser. Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv som kunnskapsressurser og som grunnlag for opplevelser.</p>	<p>Kulturminner og kulturmiljøer som Forsvaret forvalter skal ivaretas som bruksressurser og som grunnlag for opplevelse og videreutvikling av fysiske omgivelser. Kulturminner av nasjonal verdi skal forvaltes som kunnskapskilder og som grunnlag for opplevelser for dagens og fremtidens mennesker.</p>			
<p>Nasjonalt resultatmål 1: Det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall, skal minimeres, og skal innen år 2008 ikke overstige 0,5 % årlig.</p>	<p>(1) Holde oversikt over kulturminner og kulturmiljøer i Forsvarets områder. (2) Sørgje for en forsvarlig forvaltningsmessig oppfølging av verneverdig eiendom, bygg og anlegg med sikte på å legge til rette for fortsatt forsvarsmessig bruk eller avhending.</p>	<p>1a. Kontinuerlig ajourføring av helhetlig eiendomsregister. 2a. Utarbeide en kulturminnepolitikk for arkeologiske kulturminner i Forsvarets forvaltningsområder innen utgangen av 2003. 2b. Etablere et standardisert merke-system for kulturminner/sårbar forekomster i Forsvarets forvaltningsområder innen utgangen av 2003.</p>	<p>2b. Antall merkede og registrerte forekomster.</p>	<p>FB FB FB</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 2: Det representative utvalget av kulturminner og kulturmiljøer skal bevares i en tilstand som tilsvarer 1998-nivå, og fredete bygg og anlegg skal ha ordinært vedlikeholdsnivå innen år 2010.</p>	<p>(1) Forsvaret skal bevare kulturminner og kulturmiljøer samt styrke og synliggjøre nødvendige hensyn i egen virksomhet.</p>	<p>1a. Forsvaret skal utforme tiltaksplaner som sikrer at det representative utvalget av kulturminner og kulturmiljøer bevares i en tilfredsstillende tilstand, og at fredete bygg og anlegg skal ha ordinært vedlikeholdsnivå innen utgangen av 2009. 1b. Sørgje for en forsvarlig forvaltningsmessig oppfølging av verneverdig eiendom, bygg og anlegg med sikte på å legge til rette for fortsatt forsvarsmessig bruk eller avhending.</p>	<p>1a. Antall sikrede kulturminner og kulturmiljøer.</p>	<p>FB FB</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 3: Den geografiske, sosiale, etniske og tidsmessige bredde i varig venede kulturminner og kulturmiljøer skal bedres, slik at svakt representerte og manglende hovedgrupper er representert med flere objekter innen år 2004 i forhold til 1998-nivå.</p>	<p>(1) Forsvaret skal innen egne forvaltningsområder sikre bredden i vernet av kulturminner og kulturmiljøer med hensyn til geografiske, sosiale og etniske forhold. Jf landsverneplanen.</p>	<p>1a. Sikre formell fredning av Landsverneplanens utvalg innen utgangen av 2003. 1b. Som for nasjonalt resultatmål 1 punkt 2a.</p>		<p>FB FB</p>

Kritiske suksessfaktorer:

- Implementering av kulturminnehensyn på alle nivåer i Forsvaret.
- Utvikle og implementere en utvidet kurs/opplæringspakke for personell på alle nivåer for å øke kunnskapen om kulturminner og kulturmiljøer.

8. Hav og vannforurensning (Overgjødsling og oljeforurensning)

Utslipp av næringsalter og olje kan føre til skader på økosystemet. Store utslipp av næringsalter kan føre til nedslamming og overgjødsling. Dette medfører dårlig vannkvalitet både i ferskvannsføremster og i marine områder, som igjen kan forårsake fiskedød, tap av biologisk mangfold, redusert rekreasjonsverdi knyttet til bading og annet friluftsliv, samt redusere vannets egnethet som drikkevann. Utslipp av olje og kjemikaler fra skip kan skade organismer og økosystemer i havet, på sjøbunnen og i strandsonen. Utslipp av olje fra landbasert virksomhet kan også skade organismer og økosystemet i jordsmonnet.

Forsvaret har anlegg og avdelinger spredt over hele landet. Mange av disse etablissementene er gamle, og ikke alle har moderne avløps- og renseanlegg som tilfredsstillers dagens krav. Derfor er det utarbeidet et investeringsprogram for vann- og avløpstiltak som skal utbedre tilstanden etter prioritet.

Forsvaret har opparbeidet en betydelig kompetanse på opprydding av forurensede sedimenter gjennom det store miljøtiltaket som er gjennomført på Haakonssvern. Denne kunnskapen bør nyttiggjøres når det skal ryddes opp i de 11 havnene som er prioritert av forurensningsmyndighetene.

Forsvarsdepartementet og Miljøverndepartementet har besluttet at egnede fartøyer fra Sjøforsvaret kan utrustes med oljevernutstyr for innsats i det statlige oljevern. I samsvar med Forsvarsdepartementets retningslinjer skal samarbeidsavtalen inkludere bl.a. retningslinjer vedrørende dekning av utgifter til opplæring, innkjøp, drift, vedlikehold samt til montering og sertifisering/godkjenning av utstyret. Grunnleggende forutsetninger:

- Lov om Kystvakten av 13 juni 1997 nr 42 (Kystvaktloven).
- Ot. Prp. Nr. 41 (1996-97)/ Inst O nr 96 (1996-97).
- Direktiv for utøvelse av kystvakttjenesten - SAP-97 (B) Del 1.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: Det skal sikres en vannkvalitet i ferskvannsforkomster og marine områder som sikrer opprettholdelse av arter og økosystemer og ivaretar hensynet til menneskenes helse og trivsel.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 1: Utslippene av næringsstoffer fosfor og nitrogen til eutrofi-påvirkede deler av Nordsjøen skal være redusert med omtrent 50 % innen 2005 regnet fra 1985.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 2: Operasjonelle utslipp av olje skal ikke medføre uakseptabel helse- eller miljøskade. Risikoen for miljøskade og andre ulemper som følge av akutt forurensning skal ligge på et akseptabelt nivå.</p> <p>Eget mål:</p>	<p>Forsvaret skal som forvalter og bruker bidra til å sikre en vannkvalitet i ferskvannsforkomster og marine områder som bidrar til opprettholdelse av arter og økosystemer og som ivaretar hensynet til menneskers helse og trivsel.</p> <p>Ikke relevant for Forsvaret.</p> <p>(1) Forsvaret skal innen utgangen av 2004 ha kontroll med hvilke kilder som kan gi utslipp av oljeprodukter til vann, og minimalisere risikoen for miljøskade. (2) Forsvaret skal innen planperioden ha oljevernberedskapsplaner som ivaretar alle typer av større utslipp.</p> <p>(1) Kartlegge kilder og kvantifisere mengder av næringsstoffer som fosfor (P) og nitrogen (N) på egne områder innen utgangen av 2003.</p>	<p>1a. Kartlegge alle potensielle kilder til utslipp av olje og utarbeide tiltaksplan spesielt med hensyn på oppgradering av tankinstallasjoner innen utgangen av 2004. 1b. Forsvaret skal innen utgangen av 2009 oppgradere sine tankanlegg til gjeldende forskriftsmessig stand. 1c. Revidere og utarbeide rutiner og direktiver for lagring og håndtering av oljeprodukter innen utgangen av 2003. 1d. Innen utgangen av 2003 revidere avtaleverk med henblikk på miljøet, for å ansvarliggjøre oljeselskaper som bruker Forsvarets tankanlegg. 2a. Oljevernberedskapsplaner skal utarbeides og tas i bruk ved den enkelte avdeling innen utgangen av 2004. Årlige beredskapsøvelser skal dokumenteres ved alle aktuelle enheter.</p> <p>1a. Foreta vurdering av alternative metoder og kjemikalier for avising av rullebaner og luftfartøy innen utgangen av 2004, og erstatte bruken av urea dersom dette vil bidra til redusert overgjødsling. 1b. Utarbeide oversikt over utslipp av kloakk i risikoområder innen utgangen av 2004.</p>	<p>1a1. Antall potensielle kilder til utslipp av olje. 1a2. Antall registrerte oljeutslipp. 1b. Andel oppgraderte tankanlegg.</p> <p>1a. Antall kilder og mengder utslipp av P og N.</p>	<p>FB/FMO</p> <p>FB</p> <p>FMO</p> <p>FB/FMO</p> <p>FMO</p> <p>FB/FMO</p>

Kritiske suksessfaktorer:

- Etablering/revidering av rutiner for registrering og rapportering av utslipp av olje og næringsstoffer.
- Etablering/revidering av beredskapsplaner og trening på oljevernberedskap.
- Koordinering mellom Forsvaret og SFT angående anskaffelser av oljevernutstyr.

VERN OG BRUK AV BIOLOGISK MANGFOLD

- 5.EM.T1A Sluttføre statuskartlegging av biologisk mangfold
 5EM.T1B Implementere prosedyrer/metoder for å holde oversikt
 5.RM2.T1A Utarbeide retningslinjer og implementere hensyn til biologisk mangfold
 5RM2.T1B Gjennomføre avbøtende tiltak i prioriterte områder
 5RM2.T2A Utarbeide eller revidere eksisterende retningslinjer (brukerrestriksjoner)
 5RM2.T4A Avsette erstatningsbiotoper eller tilbakeføre enkelte områder til naturtilstanden
 5RM5.T1A Vurdering av risiko for spredning av arter
 5RM5.T1B Etablere rutiner og retningslinjer for å hindre spredning av fremmede arter
 5RM6.31B Utarbeide retningslinjer som sikrer rødlistearterne

FRILUFTSLIV

- 6RM3.T1A Etablere oversikt over tilgjengelighet for allmennheten
 6RM3.T1B Fjerne ferdelsrestriksjoner der dette er mulig
 6RM3.T1C Føre oversikt over friluftsinnteresser i Forsvarets områder
 6RM4.T1A Etablere oversikt over tilgang til naturområder i nærområdet for boliger og barnehager eid av Forsvaret

KULTURMINNER OG KULTURMILJØER

- 7RM1.T1A Kontinuerlig ajourføring av helhetlig eiendomsregister
 7RM1.T2A Utarbeide en kulturminnepolitikk for arkeologiske kulturminner
 7RM1.T2B Etablere et standardisert merkesystem for kulturminner/sårbare forekomster
 7RM2.T1A Utførme tiltaksplaner- kulturminner og kulturmiljøer bevares
 7RM3.T1A Sikre formell fredning av Landsverneplanens utvalg

HAV OG VANNFORURENSING

- 8RM2.T1A Kartlegge alle potensielle kilder til utslipp av olje og utarbeide tiltaksplan
 8RM2.T1B oppgradere sine tankanlegg til gjeldende forskriftsmessig stand
 8RM2.T1C Revidere og utarbeide rutiner og direktiver for lagring og håndtering av oljeprodukter
 8RM2.T1D revidere avtaleverk med henblikk på miljøet - oljeselskaper
 8RM2.T2A Oljeværberedskapsplaner skal utarbeides og tas i bruk ved den enkelte avdeling
 8EM.T1A Foreta vurdering av alternative metoder og kjemikalier for avising av rullebaner og luftfartøy
 8EM.T1B Utarbeide oversikt over utslipp av kloakk i risikoområder

HELSE- OG MILJØFARLIGE KJEMIKALIER

- 9RM1.T1A Kartlegge og kvantifisere forbruk av produkter som inneholder miljøgifter
 9RM1.T1B Enhetene skal registrere kjemikalieforbruk i MDB
 9RM1.T2A Erstatte POL, og andre kjemiske produkter, som inneholder helse- og miljøfarlige kjemikalier
 9RM1.T2B Ved anskaffelse skal det gjøres miljøvurderinger i henhold til veileder
 9RM1.T2C Forsvaret skal bidra til å utvikle alternativt ammunisjon.
 9RM1.T2D innkjøp av blyholdig ammunisjon opphøre
 9RM1.T2E 50 % av Forsvarets skytebaner være avrenningsikkert.
 9RM1.T2F Muligheter for bruk av skytesimulatorer skal utredes og tas i bruk
 9RM2.T2A Bruk av helse og miljøfarlige kjemikalier skal reduseres
 9RM2.T2B Erstatning av produkter som inneholder helse- og miljøfarlige stoffer
 9RM2.T2C Vurdere og ta hensyn til konsekvensene av helse og miljøfarlige kjemikalier ved anskaffelse
 9RM3.T1A Foreta en revisjon av rutiner ved bruk av helse- og miljøskadelige stoffer
 9RM3.T1B For virksomheter der potensielle utslipp kan finne sted, skal det utarbeides tiltaksplaner
 9RM3.T1C Sikre god beredskap og rutiner for å minimalisere bruk og unngå utslipp av helse- og miljøfarlige stoffer
 9RM4.T1A Undersøkelsene av forurensete sjøsedimenter tilknyttet militære anlegg
 9RM4.T1B Forsvaret skal videreføre undersøkelsene av forurenset grunn tilknyttet militære anlegg
 9RM4.T2A utarbeid og iverksette en tiltaksplan for opprydding av tung-metallforurensning tilknyttet skytebaner og -felt
 9RM4.T2B Gjennomføre tiltak ved de høyest prioriterte lokalitetene

FB
 FB
 FB/FMO
 FB
 FMO
 FB
 FMO
 FMO
 FB/FMO

FB/FMO
 FMO
 FB/FMO
 FB/FMO

FB
 FB
 FB
 FB
 FB
 FB

FB/FMO
 FB
 FMO
 FB/FMO
 FMO
 FB/FMO
 FB/FMO

ALLE
 ALLE
 ALLE
 FMO
 FMO
 FMO
 FB
 FMO
 FMO
 ALLE
 FMO
 FMO
 FMO/ALLE
 FMO/ALLE
 FB
 FB
 FB
 FB

10RM1.T1A	Kartlegge avfallsstrømmen i Forsvaret og registrere i MDB.								ALLE
10RM1.T1B	utarbeide rutiner for sortering av avfall og stille krav til at mottaksapparat								ALLE
10RM1.T1C	bygg som oppføres være planlagt slik at mengden avfall til sluttbehandling, ved rivning, som oppstår								FB
10RM1.T1D	Utarbeide et generelt kravdokument for EBA kontrakter for ivaretagelse av avfallsbehandling								FB
10RM1.T1E	Materialvalg skal baseres på dokumenterbare livssyklusvurderinger og miljømerking hvor dette er relevant								ALLE
10RM2.T1A	Klidesortering i ht NS 9436 skal være innført ved alle enheter								ALLE
10RM3.T1A	Mal for avfallsplaner skal revideres								FMO
10RM3.T1B	Etablere rutiner for håndtering av spesialavfall, helse - og miljøfarlige stoffer og levering...								ALLE
KLIMAENDRINGER, LUFTFORURENSNINGER OG STØY									
Klima									
11.1RM1.T1A	Registrere utslipp av klimagasser og luftforurensning fordelt på bygningsmasse og materiell i MDB								ALLE
11.1RM1.T2A	Direktiver for miljøriktige innkjøp skal utarbeides og innføres								FMO
11.1RM1.T3A	25 % av Forsvarets kjøretøyer som benyttes i de 4 største norske byene skal benytte alternativt drivstoff								FMO
11.RM1.T3B	ved nybygg og rehabilitering, der det er hensiktsmessig, benyttes alternative energikilder								FB
Nedbryting av ozonlaget									
11.2RM1.T1A	Registrere bruk av ozonreduserende stoffer i de ulike deler av Forsvarets virksomhet								FMO
11.2RM1.T1B	Utrede alternativer til ozonreduserende stoffer								FMO
Langtransporterte luftforurensninger									
11.3EM.T1A	Kartlegge utslipp av svoveloksid, nitrogenoksid, flyktige organiske forbindelser og ammoniakk								FB/FMO
Lokal luftkvalitet									
11.4RM1.T1A	Forsvarets kjøretøyer som hovedsaklig benyttes i byområder skal benytte piggfrie dekk								FMO
Støy									
11.5RM1.T1A	Kartlegging av vesentlige støykilder i Forsvarets virksomhet								FB
11.5RM1.T1B	Tiltaksplan for reduksjon av støy skal utarbeides og iverksettes innen utgangen								FMO
11.5RM1.T1C	Innkjøpsrutiner vedrørende støy og luftforurensning fra materiell skal revideres								FMO
11.5RM1.T1D	Prosedurer for avganger og landing ved Forsvarets flyplasser gjennomgås								FMO
11.5RM1.T1E	Ivareta bufferoner rundt Forsvarets støykilder, som skytebaner, skyte- og øvingsfelt og flyplasser								FB
INTERNASJONALT MILJØVERNSAMMARBID OG MILJØVERN I POLAROMRÅDENE									
Internasjonalt miljøvernssamarbeid									
12.1RM1.T1A	Forsvaret skal delta i og bidra til internasjonalt miljøvernssamarbeid								ALLE
12.1RM1.T2A	Alt personell som skal ut i internasjonal tjeneste skal gis grunnleggende miljøvernutdanning før utreise								FMO
Miljøvernarbeidet i polarområdene									
12.2RM4.T1A	Innhente informasjon om reg.kulturminner - utarbeide retningslinjer for å forhindre skade (Jan Mayen)								FMO/FB
Radioaktiv forurensning									
12.3RM1.T1A	Prosjekter i regi av Artic Military Environmental Cooperation (AMEC)								FD
12.3RM3.T1A	Kartlegge og kvantifisere forbruk av alle radioaktive kilder								FMO/FFI

- Tiltaket skal slutføres innen gitt dato
- Tiltaket er utføres løpende
- Tiltaket skal slutføres innen gitt dato inn i neste periode
- Tiltaket fortsetter løpende inn i neste periode

Forklaring til «Referanse»
 Tiltak 11.5RM1.T1A= Tiltaket viser til kapittel 11.5, nasjonalt resultatmål 1, tiltak 1A.
 (EM=eget mål for Forsvaret)

9. Helse- og miljøfarlige kjemikalier

Utslipp og bruk av farlige kjemikalier er en av de største miljøtruslene vi står overfor. Kjemikalier finnes i alle produkter og inngår i de fleste industriprosesser, og en rekke av dem kan skade mennesker og/eller miljø. Utslipp av kjemikalier til miljøet skjer i alle stadiene av produktstrømmen i samfunnet.

Flere kjemikalier brytes svært langsomt ned i naturen og kan hope seg opp i næringskjedene, noe som representerer en alvorlig trussel mot det biologiske mangfoldet, matforsyningen og helsen for kommende generasjoner. De farligste kjemikalierne, miljøgifter som for eksempel PCB og dioksiner, kan forårsake skader selv i små konsentrasjoner. Helse- og miljøfarlige kjemikalier kan framkalle sykdommer som kreft eller allergier og skade både forplantningsevnen og arvestoffet.

Forsvaret har kartlagt spesialavfall i deponier og forurenset grunn på egne områder. Deponiene er rangert avhengig av behov for å ytterligere undersøkelser eller behov for iverksettning av tiltak. Med bakgrunn i denne kartleggingen er det gjennomført opprydning ved en rekke lokaliteter i tråd med intensjonen i Handlingsplanen for miljøvern i Forsvaret (St. meld. nr. 21, 1992-1993).

Forsvaret har også vurdert forurensningssituasjonen i sedimentene ved flere marinebaser. Ved Haakonsværn orlogsstasjon er det gjennomført en fullstendig opprydning av sedimentene forurenset med den organiske miljøgiften PCB. De forurensete sedimentene er deponert i spesial-designede deponier i standkanten. Erfaringene fra dette prosjektet er relevante for den opprydning som etter planen skal foregå i flere havner langs norskekysten. Forsvaret vil bidra med disse erfaringer.

Kartlegging av Forsvarets forbruk og utslipp av helse og miljøfarlige kjemikalier inngår som en sentral oppgave i miljøledelse. Dette danner grunnlag for korrigerende tiltak og bruk av erstatningsprodukter.

I tiden fremover vil skyte- og øvingsfeltene til Forsvaret bli kartlagt med hensyn på helse- og miljørisiko fra tungmetallforurensninger. Det vil bli utarbeidet en tiltaksplan for å håndtere forurensningene på en mest mulig forsvarlig måte.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: Utslipp og bruk av helse- og miljøfarlige kjemikalier skal ikke føre til helseskader eller skader på naturens evne til produksjon og selvfornyelse. Konsentrasjonene av de farligste kjemikaliene i miljøet skal bringes ned mot bakgrunnsnivået for naturlig forekommende stoffer, og tilnærmet null for menneskeskapte forbindelser.</p>	<p>Forsvarets utslipp og bruk av helse- og miljøfarlige kjemikalier skal ikke føre til helseskader eller skader på naturens evne til produksjon og selvfornyelse. Forekomster av farlige kjemikalier i miljøet på Forsvarets områder skal bringes ned mot bakgrunnsnivået for naturlig forekommende stoffer.</p>			
<p>Nasjonalt resultatmål 1: Utslipp av enkelte miljøgifter (jf. prioritetslisten) skal stanses eller reduseres vesentlig innen 2005 og 2010.</p>	<p>(1) Innen utgangen av 2003 skal Forsvaret ha oversikt over hvilke helse- og miljøfarlige kjemikalier som er i bruk og i hvilket omfang de benyttes. (2) Redusere forbruket av produkter som inneholder miljøgifter til et minimum innen utgangen av 2005.</p>	<p>1a. Kartlegge og kvantifisere forbruk av produkter som inneholder miljøgifter innen utgangen av 2003. 1b. Enhetene skal registrere kjemikalieforbruk i MDB. 2a. Erstatte POL, og andre kjemiske produkter, som inneholder helse- og miljøfarlige kjemikalier der erstatninger finnes. 2b. Ved anskaffelser skal det gjøres miljømessige vurderinger i hht til Forsvarets veileder, og det skal stilles krav til produsenter om dokumentasjon av miljøpåvirkning. 2c. Forsvaret skal bidra til å utvikle alternativt ammunisjon. 2d. Innen utgangen av 2006 skal innkjøp av blyholdig ammunisjon opphøre. 2e. Innen utgangen av 2006 skal minst 50 % av Forsvarets skytebaner være avrenningssikret. 2f. Muligheter for bruk av skytesimulatorer skal utredes, og simulatorer skal brukes der det er mulig.</p>	<p>1a. Antall og mengde av produkter som inneholder helse- og miljøfarlige kjemikalier.</p>	<p>ALLE</p> <p>ALLE</p> <p>ALLE</p> <p>FMO</p> <p>FMO</p> <p>FMO</p> <p>FB</p> <p>FMO</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 2: Utslipp og bruk av kjemikalier som utgjør en alvorlig trussel mot helse og miljø skal kontinuerlig reduseres i den hensikt å stanse utslippene innen en generasjon (25 år, dvs. innen 2020).</p>	<p>(1) Skaffe oversikt over forbruksmønsteret av produkter som inneholder helse- og miljøfarlige kjemikalier innen utgangen av 2004. (2) Forhindre utslipp og redusere bruk av kjemikalier som utgjør en alvorlig trussel mot helse og miljø i takt med nasjonale målsetninger.</p>	<p>1a. Jf RM1, Tiltak 1a. og 1b. 2a. Bruk av helse og miljøfarlige kjemikalier skal reduseres med ca 7 % i året frem mot 2020. Prosentvis reduksjon skal skje i forhold til forbruket i 2004. 2b. Vurdere erstatning av produkter som benyttes i Forsvaret og som inneholder helse- og miljøfarlige stoffer innen utgangen av 2004. 2c. Vurdere og ta hensyn til konsekvensene av helse og miljøfarlige kjemikalier ved anskaffelse av kjemikalier og materiell.</p>	<p>2a. Årlig prosentvis reduksjon av miljøfarlige kjemikalier.</p>	<p>ALLE</p> <p>ALLE</p> <p>ALLE</p> <p>FMO</p> <p>FMO</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 3: Risiko for at utslipp og bruk av kjemikalier forårsaker skade på helse og miljø skal reduseres vesentlig.</p>	<p>(1) Forsvaret skal ha kontroll over hvor og hvordan helse og miljøfarlige kjemikalier blir brukt i Forsvaret.</p>	<p>1a. Innen utgangen av 2003 foreta en revisjon av rutiner ved bruk av helse- og miljøskadelige stoffer. 1b. For virksomheter der potensielle utslipp kan finne sted, skal det utarbeides tiltaksplaner innen utgangen av 2005. 1c. Sikre god beredskap og rutiner for å minimalisere bruk og unngå utslipp av helse- og miljøfarlige stoffer (OBS-lista).</p>		<p>FMO</p> <p>FMO/ALLE</p> <p>FMO/ALLE</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 4: Forurensning av grunn, vann og sedimenter forårsaket av tidligere tiders virksomhet, feildisponering av avfall og lignende skal ikke medføre alvorlige forurensningsproblemer.</p>	<p>(1) Forsvaret skal ha oversikt over alle deponier, avfallsfyllinger, forurenset grunn og sedimenter på Forsvarets forvaltningsområder som kan medføre spredning av helse- og miljøfarlige kjemikalier. (2) Forhindre skadelig spredning av helse- og miljøfarlige kjemikalier fra deponier, avfallsfyllinger eller forurenset grunn i Forsvarets forvaltningsområder.</p>	<p>1a. Undersøkelsene av forurenset sjøsedimenter tilknyttet militære anlegg skal være fullført innen utgangen av 2006. 1b. Forsvaret skal videreføre undersøkelser av forurenset grunn tilknyttet militære anlegg. 2a. Forsvaret skal utarbeide og iverksette en tiltaksplan for opprydding av tungmetallforurensning tilknyttet skytebaner og -felt. 2b. Gjennomføre tiltak ved de høyest prioriterte lokalitetene innen utgangen av 2005.</p>	<p>1a. Andel militære anlegg der det er utført undersøkelser mht. forurenset bunn-sedimenter. 1b. Antall registrerte og undersøkte lokaliteter.</p> <p>2b. Antall tiltak gjennomført eller iverksatt.</p>	<p>FB</p> <p>FB</p> <p>FB</p> <p>FB</p>

Kritiske suksessfaktorer:

- Registrere i MDB.
- Foreta gjennomgang av kjemikalier med hensyn på helse og miljøfarlige komponenter og vurdere mulig erstatninger.
- Sikker utfasing av helse- og miljøfarlige kjemikalier.

10. Avfall og gjenvinning

Forsvaret kommer gjennom sin virksomhet i berøring med mange typer avfall. Det er en betydelig utfordring å håndtere avfallet på en sikker måte, og bringe mest mulig til gjenvinning. Avfall er etterlatenskapene fra produksjon og forbruk. Sluttbehandling av avfall - deponering og forbrenning - medfører utslipp til luft, jord og vann og er en kilde til lokale og globale miljøproblemer.

I tillegg medfører avfallsbehandlingen utslipp av helse- og miljøskadelige kjemikalier, støv, forsurende komponenter, tungmetaller, næringssalter og forsøpling. Mengde og type avfall som oppstår og som sluttbehandles har betydning for omfanget av miljøproblemene.

Omstillingsperioden som Forsvaret nå skal gjennom vil medføre store strukturelle endringer i organisasjonen. Det vil bli gjennomført en rekke nedleggelse av militære avdelinger. En del av bygningene som ikke kan selges vil bli revet. Det er et mål at så mye som mulig av rivningsavfallet skal resirkuleres eller gjenvinnes. I forbindelse med omstillingen vil det også bli en del overskuddsmateriell som enten må kasseres eller selges. I planperioden vil derfor avfallsmengden trolig øke, selv om det er et mål for Departementet å få ned avfallsmengden.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: Det er et mål å sørge for at skadene fra avfall på mennesker og naturmiljø blir så små som mulig. Dette skal gjøres ved å løse avfallsproblemene gjennom virkemidler som sikrer en samfunnsøkonomisk god balanse mellom omfanget av avfall som genereres, og som gjenvinnes, forbrennes eller deponeres.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 1: Utviklingen i generert mengde avfall skal være vesentlig lavere enn den økonomiske veksten.</p>	<p>Forsvaret skal sørge for at virksomhetens totale avfallsmengde reduseres til et minimum, og andelen av generert avfall til forbrenning og deponering skal minimaliseres.</p> <p>(1) Mengden generert avfall fra ordinær drift skal søkes å reduseres i forhold til driftsbudsjettet.</p>	<p>1a. Innen utgangen av 2003 kartlegge avfallsstrømmen i Forsvaret og registrere i MDB. 1b. Innen utgangen av 2004 utarbeide rutiner for sortering av avfall og stille krav til at mottaksapparat skal kunne nyttiggjøre seg sorterte fraksjoner. 1c. Fra 2005 skal bygg som oppføres være planlagt slik at mengden avfall til sluttbehandling, ved riving, som oppstår pr. kvadrat-meter er halvert i forhold til 1998 nivå (31kg pr m2). 1d. Utarbeide et generelt kravdokument for EBA kontrakter for ivaretagelse av avfallsbehandling innen utgangen av 2003. 1e. Materialvalg skal baseres på dokumenterbare livssyklusvurderinger og miljømerking hvor dette er relevant.</p>	<p>1a. Mengden generert avfall fra drift.</p> <p>1b. Mengden generert avfall fra byggmaterialer.</p>	<p>FMO/FFI/FB har ansvar for eget driftsavfall</p> <p>FB har ansvar for bygg- og anleggsavfall</p> <p>FB</p> <p>FB</p> <p>ALLE</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 2: Basert på at mengden avfall til sluttbehandling skal reduseres i tråd med hva som er et samfunnsøkonomisk og miljømessig fornuftig nivå, tas det sikte på at mengden avfall til sluttbehandling innen 2010 skal være om lag 25 pst. av generert avfallsmengde.</p>	<p>(1) Innen utgangen av 2010 skal mengden avfall til sluttbehandling ikke overskride 25% av generert avfallsmengde.</p>	<p>1a. Kildesortering i ht NS 9436 skal være innført ved alle enheter innen utgangen av 2004.</p>	<p>1a. Mengde avfall i ulike fraksjoner.</p>	<p>FMO/FFI/FB</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 3: «Praktisk talt alt spesialavfall skal tas forsvarlig hånd om, og enten gå til gjenvinning eller være sikret tilstrekkelig nasjonal behandlingskapasitet».</p>	<p>(1) Alt spesialavfall skal tas forsvarlig hånd om innen utgangen av 2006.</p>	<p>1a. Mal for avfallsplaner skal utarbeides/revideres innen utgangen av 2003. 1b. Etablere rutiner for håndtering av spesialavfall, helse- og miljøfarlige stoffer og levering av sorterte avfallsfraksjoner innen utgangen av 2003.</p>	<p>1b. Andel/mengde spesialavfall levert avfallsmottak.</p>	<p>FMO</p>

Kritiske suksessfaktorer:

- Sikker utfasing av helse- og miljøfarlige kjemikalier.
- Avfallsmottak må kunne håndtere sorterte fraksjoner.
- Registreringsverktøy for avfallshåndtering.
- Personell med nødvendig kompetanse for å behandle avfall.
- Utarbeide kravdokumenter for EBA-kontrakter for ivaretagelse av avfallsbehandling.

11. Klimaendringer, luftforurensninger og støy

11.1 Klima

Utslipp av klimagasser medvirker til at den globale gjennomsnittstemperaturen ved jordoverflaten øker. En slik temperaturøkning vil kunne endre nedbørsmønstre og vindsystemer, forflytte klimasoner og heve havnivået. Disse endringene vil kunne få svært alvorlige effekter på naturlige økosystemer og samfunnet.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: Konsentrasjonen av klimagasser skal stabiliseres på et nivå som vil forhindre skadelig, menneskeskapt påvirkning av klimasystemet.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 1: Klimagassutslippene i forpliktelsesperioden 2008-2012 skal ikke være mer enn 1 % høyere enn i 1990.</p>	<p>Forsvaret skal, uten å komme i konflikt med operative hensyn, redusere utslipp til luft, herunder klimagasser, for å medvirke til at helse og miljø ikke skades.</p> <p>(1) Få oversikt over utslipp til luft fra de ulike deler av virksomheten. (2) Redusere luftforurensningen gjennom miljøbevisste valg ved kjøp av varer og tjenester. (3) Redusere luftforurensningen gjennom miljøbevisste valg av energikilder.</p>	<p>1a. Registrere utslipp av klimagasser og luftforurensning fra Forsvarets virksomhet fordelt på bygningsmasse og materiell i MDB. 2a. Direktiver for miljøriktige innkjøp skal utarbeides og innføres innen utgangen av 2003. 3a. 25 % av Forsvarets kjøretøyer som benyttes i de 4 største norske byene skal benytte alternativt drivstoff (gass, elektrisitet, biobrensel etc.) innen utgangen av 2005. 3b. Fra 2003 skal det ved nybygg og rehabilitering, der det er hensiktsmessig, benyttes alternative energikilder som varmepumper, fjernvarmesystemer etc.</p>	<p>1a. Utslipp av klimagasser.</p> <p>3a1. Andel kjøretøyer som benytter alternativt drivstoff.</p> <p>3a2. Andel kjørte kilometer med kjøretøyer som benytter alternativt drivstoff.</p> <p>3b. Andel bygningsareal med miljøvennlig energikilder.</p>	<p>FB/FMO/FFI</p> <p>FMO</p> <p>FMO</p> <p>FB</p>

Kritiske suksessfaktorer:

- Kartlegging av utslipp av klimagasser må gjennomføres og tiltaksplan etableres.
- Ved nyetableringer/nyinnkjøp må utslipp av klimagasser være et kriterium, og alternativer med lave utslipp må prioriteres.

11.2 Nedbryting av ozonlaget

Ozon er en del av atmosfæren, og befinner seg i ca. 20 km høyde i stratosfæren. Ozon absorberer ultrafiolett stråling fra solen og fungerer i tillegg som en klimagass. Dens bidrag til den samlede drivhuseffekten er mindre enn de andre klimagassene, som for eksempel karbondioksid (CO₂), metan, nitrogenoksider (NO_x) etc. Imidlertid er det ozonets evne til å absorbere ultrafiolett stråling som er av avgjørende betydning for det biologiske mangfoldet og som gjør det tvingende nødvendig å forhindre en reduksjon av ozonlaget. Forsvaret vil derfor aktivt arbeide for at bruk av ozonreduserende stoffer i virksomheten skal opphøre.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: All produksjon og forbruk av ozonreduserende stoffer skal stanses.</p>				
<p>Nasjonalt resultatmål 1 Det skal ikke være forbruk av halon, alle typer klorfluorkarboner (KFK), tetraklormetan, metylkloroform og hydrobromfluorkarboner (HBFK).</p>	<p>(1) Forsvaret skal søke å avvikle all bruk av ozonreduserende stoffer i virksomheten innen utgangen av 2006.</p>	<p>1a. Registrere bruk av ozonreduserende stoffer i de ulike deler av Forsvarets virksomhet innen utgangen av 2004. 1b. Utrede alternativer til ozonreduserende stoffer.</p>	<p>1a. Antall og mengde ozonreduserende stoffer i bruk.</p>	<p>FMO FMO</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 2. Forbruket av metylbromid skal være stabilisert fra 1995 og være faset ut innen 2005.</p>	Ikke relevant for Forsvaret			
<p>Nasjonalt resultatmål 3. Forbruket av hydroklorfluorkarboner (HKFK) skal være stabilisert fra 1995 og være faset ut innen 2015.</p>	Jf. Overstående.	Jf. punkt 1a.		

Kritiske suksessfaktorer:

- Kartlegging av hvilke ozonreduserende gasser som fortsatt brukes i Forsvaret (dispensasjon).
- Utrede alternativer til ozonreduserende gasser, og implementere disse.

11.3 Langtransporterte luftforurensninger

Utslipp av svoveldioksid, nitrogenoksider, flyktige organiske forbindelser og ammoniakk må reduseres, for at påvirkningen av naturen skal kunne holdes innenfor kritiske belastningsgrenser (naturens tålegrense), og slik at menneskets helse og miljøet ikke skades. Ren luft er viktig for både trivsel og helse.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: Utslippene av svoveldioksid, nitrogenoksider, flyktige organiske forbindelser og ammoniakk, skal reduseres slik at påvirkningen av naturen holdes innenfor kritiske belastningsgrenser (naturens tålegrense), og slik at menneskets helse og miljøet ikke skades.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 1: Utslipp av svoveldioksid (SO₂) skal maksimalt være 22 000 tonn i 2010, som tilsvarer 58% reduksjon i forhold til nivået i 1990.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 2: Utslippene av nitrogenoksider (NO_x-utslippene) skal maksimalt være 156 000 tonn i 2010, som tilsvarer 28 % reduksjon i forhold til nivået i 1990.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 3: Utslippene av flyktige organiske forbindelser (VOC-utslippene) fra hele fastlandet og norsk økonomisk sone sør for 62. breddegrad skal reduseres med 30 % i forhold til 1989-nivå snarest mulig. I tillegg skal VOC-utslippene maksimalt være 195 000 tonn i 2010, som tilsvarer 37 % reduksjon i forhold til nivået i 1990.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 4: Utslippene av ammoniakk (NH₃-utslippene) skal maksimalt være 23 000 tonn i 2010, som tilsvarer utslippsnivået i 1990.</p> <p>Eget mål:</p>	<p>Se eget mål.</p> <p>Se eget mål.</p> <p>Se eget mål.</p>	<p>1a. Kartlegge utslipp av svoveldioksid, nitrogenoksider, flyktige organiske forbindelser og ammoniakk innen utgangen av 2006.</p>	<p>1a. Antall kilder registrert.</p>	<p>FB/FMO</p>

Kritiske suksessfaktorer:

- Skaffe oversikt over hvilke langtransporterte forurensninger som produseres av Forsvaret, både direkte og indirekte.

11.4 Lokal luftkvalitet

Lokale luftforurensinger gir i perioder betydelige helse- og trivselsproblemer i de største by- og tettstedsområdene i Norge. I de største byene blir en stor del av befolkningen utsatt for konsentrasjoner som øker risikoen for framskyndet død og helseplager, som for eksempel luftveisinfeksjoner, lungesykdommer og kreft.

Lokale luftforurensningsproblemer skyldes først og fremst utslipp av svoveldioksid (SO₂), nitrogenoksider (NO_x), karbonmonoksid (CO), bly, luktstoffer og ulike typer svevestøv.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: Lokale luftforurensningsproblemer skal forebygges og reduseres slik at hensynet til menneskenes helse og trivsel ivaretas.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 1: Døgnmiddelkonsentrasjonen av PM10 skal innen 2005 ikke overskride 50 (g/m³ mer enn 25 dager pr. år og innen 2010 ikke mer enn 7 dager pr. år.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 2: Timemiddelkonsentrasjonen av nitrogendioksid (NO₂) skal innen 2010 ikke overskride 150 (g/m³ mer enn 8 timer pr. år.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 3: Døgnmiddelkonsentrasjonen av svoveldioksid (SO₂) skal innen 2005 ikke overskride 90 (g/m³).</p> <p>Nasjonalt resultatmål 4: Årsmiddelkonsentrasjonen av benzen skal innen 2010 ikke overskride 2 µg/m³ som bybakgrunnsverdi.</p>	<p>1. Forsvaret skal redusere sitt bidrag til svevestøv i byområder.</p> <p>Ikke relevant med sektormål for Forsvaret.</p> <p>Ikke relevant med sektormål for Forsvaret.</p> <p>Ikke relevant med sektormål for Forsvaret.</p>	<p>1a. Forsvarets kjøretøyer som hovedsaklig benyttes i byområder skal benytte piggfrie dekk.</p>	<p>1a. Andel av kjøretøy Forsvaret benytter i byområder som bruker piggfrie vinterdekk.</p>	<p>FMO</p>

11.5 Støy

Støy kan best betegnes som uønsket lyd. Fravær av støy er av stor betydning for mennesker og dyr. Fredelige omgivelser handler om både fravær av plagsom støy og om den positive opplevelsen av stillhet. Støy gir betydelige helse- og trivselsproblemer i form av søvnproblemer, fysiologiske virkninger og stress, og reduserte muligheter til konsentrasjon og kommunikasjon med andre. Det er derfor viktig både å redusere støyen som omgir oss til daglig og å sikre stille områder for friluftsliv.

Lyd er trykkbølger som spres seg ut i rommet, og kan sammenlignes med bølgene som oppstår når en stein kastes på en vannoverflate. Bølgene måles i frekvens og korte og hurtige bølgelengder kalles høyfrekvent lyd, mens langsomme og lange bølgelengder kalles lavfrekvent.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: Støyproblemer skal forebygges og reduseres slik at hensynet til menneskenes helse og trivsel ivaretas.</p> <p>Nasjonalt resultatmål 1: Støyplagen skal reduseres med 25 % innen 2010 i forhold til 1999.</p>	<p>Støyutslipp fra Forsvarets aktiviteter skal forebygges og reduseres slik at hensynet til menneskenes helse og trivsel ivaretas.</p> <p>(1) Redusere støyplagen i takt med nasjonale målsetninger (25%) gjennom miljøbevisste valg ved innkjøp av nytt materiell, og revisjon av eksisterende rutiner.</p>	<p>1a. Kartlegging av vesentlige støykilder i Forsvarets virksomhet skal være utført innen utgangen av 2004.</p> <p>1b. Tiltaksplan for reduksjon av støy skal utarbeides og iverksettes innen utgangen av 2005.</p> <p>1c. Innkjøpsrutiner vedrørende støy og luftforurensning fra materiell skal revideres innen utgangen av 2006.</p> <p>1d. Prosedyrer for avganger og landing ved Forsvarets flyplasser gjennomgås og endres slik at støynivået reduseres.</p> <p>1e. Ivareta buffersoner rundt Forsvarets støykilder, som skytebaner, skyte- og øvingsfelt og flyplasser, gjennom etablering av restriksjoner på arealbruk i sonene nærmest støykilden.</p>	<p>1a. Andel av Forsvarets skytebaner, skytefelt og flyplasser som er kartlagt.</p> <p>1b1. Andel som har utarbeidet tiltaksplan.</p> <p>1b2. Andel som har iverksatt tiltaksplan.</p> <p>1d. Antall steder med eksisterende prosedyrer revidert.</p>	<p>FB</p> <p>FMO</p> <p>FMO</p> <p>FMO</p> <p>FB</p>

Kritiske suksessfaktorer:

- Kartlegge, gjennomføre tiltak og overvåke støysituasjonen fra skytebane, skytefelt og flyplasser.
- Ivareta buffersoner rundt skytebaner, skytefelt og flyplasser gjennom aktiv dialog med kommunenes arealplanleggere.
- Gjennomgang av prosedyrer for å se på mulighetene for å endre disse slik at støynivået minker.

I Forsvarets virksomhet er hovedstøykildene støy fra skytebaner og fly. Skytebaner kan medføre ulemper for nærmiljøet i boligområder og andre støyømfintlige områder. Ved rehabilitering og nyetablering av skytebaner skal de nødvendige hensyn tas.

Støy fra flyplassområder skrives seg i all hovedsak fra fly som lander, tar av eller takser, men også fra bakkekjøretøyer, aggregater, flymotor testing og lignende. Flystøyen varierer etter hvilke flytyper og hvor mange fly som bruker en flyplass. Forsvaret vil søke å redusere sin andel av støy fra flyplasser og flyvirksomhet ved å benytte tilpassede flytraseer, samt legge begrensninger på bakkekjøring og lignende.

12. Internasjonalt miljøvernssamarbeid og miljøvern i polarområdene

12.1 Internasjonalt miljøvernssamarbeid

Internasjonalt miljøvernssamarbeid skal bidra til å få kontroll med miljøproblemer av internasjonal karakter og bidra til å redusere miljøskader i Norge som skyldes aktiviteter og utslipp i andre land. I våre nærområder har miljøproblemer ofte en direkte og umiddelbar betydning for miljøtilstanden i Norge. På regionalt og globalt nivå er utviklingen internasjonalt avgjørende for norsk miljøtilstand når det gjelder blant annet klimaendringer, nedbryting av ozonlaget, sur nedbør, miljøgifter og tap av biologisk mangfold.

Forsvaret deltar i militært miljøvernssamarbeid hovedsakelig innen rammen av FN og NATO. De senere årene har Forsvaret også etablert samarbeid med Russland og de baltiske stater. Mange miljøproblemer er av grenseoverskridende karakter, og det er derfor viktig å samarbeide om løsninger på tvers av landegrenser. Militært miljøvernssamarbeid kan i tillegg virke tillitskapende på de involverte nasjoner. Norsk militær deltakelse i internasjonale fredsoperasjoner krever at Forsvaret må kunne forholde seg til, og samarbeide med andre nasjoners militære styrker, også med hensyn til vern av natur- og miljøverdier.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: Internasjonalt miljøvernssamarbeid skal bidra til å skape kontroll over globale miljøproblemer, redusere miljøskader i Norge som skyldes aktiviteter og utslipp i andre land, sikre en bærekraftig utvikling og bedring av miljøtilstanden i våre nærrområder og i utviklingslandene, og sikre at internasjonale avtaler og regelverk gir rammebetingelser som ikke svekker den nasjonale miljøvernpolitikken.</p>	<p>Forsvaret skal gjennom internasjonalt miljøssamarbeid bidra til å skape kontroll over globale miljøproblemer og redusere miljøskader som skyldes militære aktiviteter og utslipp. En bærekraftig utvikling skal sikres og miljøtilstanden i våre nærrområder skal bedres.</p>			
<p>Nasjonalt resultatmål 1: Samarbeidet i Norden, i Norges nærrområder og i den arktiske regionen skal bidra til å bedre miljøsituasjonen og sikre natur- og kulturminneverdiene i disse områdene, og til å redusere og forebygge grenseoverskridende forurensning som kan påvirke miljø, helse eller næringsvirksomhet i Norge.</p>	<p>(1) Være representert i relevante sentrale fora i internasjonalt miljøvernssamarbeid. (2) Ved internasjonale operasjoner etterleve nasjonal og stedlig miljøvernlovgivning, med vekt på strengeste lovgivning.</p>	<p>1a. Forsvaret skal delta i og bidra til internasjonalt miljøvernssamarbeid. 2a. Alt personell som skal ut i internasjonal tjeneste skal gis grunnleggende miljøvernutdanning før utreise.</p>		<p>FMO/FFI/FB</p> <p>FMO</p>
<p>Nasjonalt resultatmål 2: Samarbeidet og bistand skal bidra til å gjøre myndigheter og næringsliv i Russland og i de baltiske land bedre i stand til å få forsvarlig kontroll over landenes egne miljøproblemer, og til å integrere Russlands miljøvernforvaltning i regionalt samarbeid.</p>	Ikke relevant med sektormål for Forsvaret.			
<p>Nasjonalt resultatmål 3: Norge skal arbeide for at EØS-regelverket ikke svekker norske miljøvernregler eller mulighetene for å skjerpe disse, og at EØS-regelverket tar nødvendige hensyn til norsk vernnivå og norske naturforhold.</p>	Ikke relevant med sektormål for Forsvaret.			
<p>Nasjonalt resultatmål 4: Norge skal arbeide for at rammebetingelsene for handel og miljø innenfor WTO bidrar til en bærekraftig utvikling.</p>	Ikke relevant med sektormål for Forsvaret.			
<p>Nasjonalt resultatmål 5: Globale og regionale samarbeidsorganer skal utvikles til effektive redskaper for bærekraftig utvikling, oppnåelse av globale og regionale miljømål og effektiv oppfølging av internasjonale miljøkonvensjoner.</p>	Ikke relevant med sektormål for Forsvaret.			
<p>Nasjonalt resultatmål 6: Miljøhensyn skal integreres i norsk utviklingssamarbeid. Miljørettet bistand og annet samarbeid med utviklingsland skal bidra til å styrke miljøvernforvaltningen og bedre miljøtilstanden i samarbeidslandene, og til å forebygge globale miljøproblemer.</p>	Ikke relevant med sektormål for Forsvaret.			

Kritiske suksessfaktorer:

- Deltakelse i relevante sentrale fora i internasjonalt miljøvernssamarbeid.
- Forsvarets personell som skal ut i internasjonal tjeneste skal ha grunnleggende miljøvernkompetanse.

12.2 Miljøvernarbeidet i polarområdene

På Svalbard og i Antarktis forvalter Norge noen av klodens siste store områder med tilnærmet uberørt natur. Verdens uberørte naturområder reduseres raskt i omfang. Slike områder har stor egenverdi, er viktige for bevaring av det biologiske mangfoldet, og har økende betydning både som opplevelsesressurs og som referanseområde for miljøovervåking og økologisk forskning.

Arctic Military Environmental Cooperation (AMEC) er et initiativ for kontakt og internasjonalt samarbeid for å sette fokus på kritiske miljøproblemer i Arktis som følge av militær virksomhet. Samarbeidet tar bl.a. utgangspunkt i den radioaktive forurensingseffekten på mennesker og miljø i arktiske områder, og andre miljøtrussler ved militær virksomhet i dette området. Det er et forum for dialog og bl.a. utveksling og utvikling av kunnskap og teknologi.

Forsvarets aktivitet i polarområdene er begrenset, men Kystvakten har bl.a. oppsyn med og foretar kontroll av aktiviteten til sjøs i havområdene rundt Svalbard

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: De store, sammenhengende villmarksområdene på Svalbard og i Antarktis skal sammen med kulturminnene sikres mot vesentlige inngrep og påvirkninger. Svalbard skal framstå som et av de best forvaltede villmarksområder i verden, og bosetningene skal drives på en miljøforsvarlig måte for å sikre miljø og trivsel. Norge skal arbeide for at våre nære arktiske havområder bevares som noen av verdens reneste, og at ressursutnyttelse foregår innenfor rammer som sikrer at det biologiske mangfoldet opprettholdes på kort og lang sikt.</p>				
<p>Nasjonalt resultatmål 1: Utnyttelse av ressursene i våre nære arktiske havområder skal ikke føre til at arter eller bestander trues eller utrykkes.</p>	Ikke relevant med sektormål for Forsvaret.			
<p>Nasjonalt resultatmål 3: Omfanget av sammenhengende villmarksområder på Svalbard skal søkes opprettholdt. Et representativt utvalg av Svalbards natur skal sikres mot vesentlige inngrep og påvirkning gjennom særskilte vernevedtak innen år 2002. Viktige marine naturverdier rundt Svalbard skal sikres.</p>	Ikke relevant med sektormål for Forsvaret.			
<p>Nasjonalt resultatmål 4: Et representativt utvalg av kulturminner på Svalbard og Jan Mayen skal søkes bevart som et vitenskapelig kildemateriale og et opplevelsesgrunnlag for framtidige generasjoner. Tapet av kulturminner som følge av menneskelig virksomhet skal i gjennomsnitt ikke overstige 0,1 % årlig.</p>	1. Forsvaret virksomhet på Jan Mayen skal ikke medføre tap av kulturminner.	1a. Innhente informasjon om registrerte kulturminner, og innen utgangen av 2004 utarbeide retningslinjer for å forhindre skade.	1a. Tap av kulturminner på Jan Mayen.	FMO/FB
<p>Nasjonalt resultatmål 5: Transport og ferdsel på Svalbard skal ikke medføre vesentlige eller varige skader på vegetasjonen eller forstyrrelse av dyrelivet. Mulighetene for naturopplevelse uforstyrret av motorisert ferdsel skal sikres også i områder som er lett tilgjengelig fra bosetningene.</p>	Ikke relevant med sektormål for Forsvaret.			

Kritiske suksessfaktorer:

- Videre norsk deltagelse i Arctic Military Environmental Cooperation.

12.3 Radioaktiv forurensning

Erfaringer etter større kjernefysiske ulykker har vist at radioaktiv forurensning ikke bare representerer en helsefare, men også kan påvirke naturmiljøet. En rekke atomreaktorer, andre atominstallasjoner og avfallslagre i våre nærområder representerer en reell risiko for ulykker som kan medføre betydelig radioaktiv forurensning av norske områder. I Norges nærområder finnes også flere kilder med regulære utslipp, som reprosesseringsanlegg i Europa og Sibir, som bidrar til radioaktiv forurensning av norske havområder. Det foreligger ikke oversikt over alle utslipp av radioaktive stoffer fra nasjonale kilder. Det er likevel klart at disse utslippene er marginale i forhold til tilførselen fra andre land.

Forsvarets virksomhet utgjør ingen stor fare for radioaktiv forurensning, men det er viktig at de som gjennom sitt arbeid kommer i kontakt med radioaktive kilder utviser stor varsomhet. Forsvaret deltar i AMEC, som bl.a. fokuserer på tiltak i Nordvest-Russland for forsvarlig og sikker håndtering, lagring og transport av radioaktivt avfall.

Nasjonale mål	Forsvarets arbeidsmål	Tiltak/virkemiddel	Måle- og resultatindikator	Ansvar for tiltak
<p>Strategisk mål: Norge skal bidra til å redusere utslipp og risiko for utslipp av radioaktive stoffer som kan føre til forurensning av norsk miljø.</p>	Ikke relevant for Forsvaret			
<p>Nasjonalt resultatmål 1: Samarbeidet med Russland skal bidra til å redusere risikoen for radioaktiv forurensning av norske land- og sjøområder for å unngå mulige konsekvenser for helse, miljø og næringsvirksomhet.</p>	<p>(1) Samarbeidet med Russland skal bidra til å redusere risikoen for radioaktiv forurensning av norske land- og sjøområder for å unngå mulige konsekvenser for helse, miljø og næringsvirksomhet.</p>	<p>1a. Prosjekter i regi av Artic Military Environmental Cooperation (AMEC) innen radioaktiv forurensning må videreføres og nye må igangsettes etter behov.</p>		FD
<p>Nasjonalt resultatmål 2: Norge skal arbeide for at utslippene av radioaktive stoffer fra reprosesserings-anlegg i våre nærområder skal reduseres betydelig.</p>	Ikke relevant med sektormål for Forsvaret.			
<p>Nasjonalt resultatmål 3: Utslipp av radioaktive stoffer fra nasjonale kilder skal begrenses til nivåer som ikke påvirker naturmiljøet.</p>	<p>(1) Forsvaret skal innen utgangen av 2003 ha kontroll med radioaktive kilder som er i bruk og i hvilket omfang de eventuelt benyttes. Dette gjelder også kilder som lagres.</p>	<p>1a. Kartlegge og kvantifisere forbruk av alle radioaktive kilder innen utgangen av 2003.</p>	<p>1a. Antall og mengde av radioaktive kilder.</p>	FFI/FMO
<p>Eget mål:</p>	<p>(1) Forsvaret skal sørge for at kompetansen innen radioaktiv forurensning og beredskap blir ivarettatt med kurs og etterutdanning, slik at Forsvaret selv er i stand til å ta riktige beslutninger ved akutte forurensninger. (2) Forsvaret skal hindre/forebygge ulykker ved å gi bistand i fred til bl.a. politiet, tollvesenet. (3) Forsvarets ressurser skal bistå de nasjonale beredskapstiltakene for å redusere skadevirkningene på mennesker og miljø ved atomrelaterte ulykker/hendelser.</p>			FMO FFI

Kritiske suksessfaktorer:

- Opprettholde kompetanse innen radioaktivitet.
- Kontinuerlig overvåking og kontroll av radioaktiv forurensning i Nord-områdene.
- Økt kontroll med utslipp fra radioaktive kilder fra forskningsreaktor, isotopproduksjon, opplæring og øvelser.

Flere eksemplarer kan bestilles hos
Forsvarsdepartementet
Myntgt 1
Postboks 8126 Dep
0032 Oslo
Telefon 23 09 80 00
Telefaks 23 09 23 02
Internett: forsvarsdepartementet.no

Utgitt av
Forsvarsdepartementet
Presse- og informasjonsseksjonen

ISBN ??????????????

FORSVARSDEPARTEMENTET

Handlingsplan

Forsvarets miljøvernarbeid

